17րդ Տարի Թիւ 5,174 Կ. ՊՈԼԻՍ, 1913, ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 17—30 ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ

بوزانتيون
سوى وسياسى غزته، صاحب امتياز و مديرمسئولى
بوزانت كچيان
درسعادتده دولت عموميه قرشيسنده خواجه خان
جاده سنده {بوزانتيون} غزته سى

10 ՓԱՐԱ

Բիւզանդիոն

10 ՓԱՐԱ

ԱԶԱՏԱԿԱՆ ՀԱՅԱԹԵՐԹ ԱՄԵՆՕՐԵԱՅ

ՏԷՐ ԵՒ ՏՆՕՐԷՆ
ԲԻՒԶԱՆԴ ՔԷՉԵԱՆ

PUZANTION
Journal Arménien Quotidien,
Politique, Financier et Littéraire
Directeur-Propriétaire
PUZANT KETCHIAN
Direction du Journal Arménien PUZANTION, Constantinople, Hodja Han Djaddé, près de la Dette Publique

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՄԵԾ ՅՈԲԵԼԵԱՆԸ 413—1513—1913

ԲԱՑ ՆԱՄԱԿ

ԱՌ ՄԵԾՆ ՍԱՀԱԿ ԵՒ ԱՌ ՍՈՒՐԲՆ ՄԵՍՐՈՊ

Սրբունի՛ք և Բազմերախտ Հայրե՛ր,

Այցելեցէ՛ք բաղէ մը ձեր դարաւոր վեհաշուք քունէն, ու հրճուեցէ՛ք։ Երկրագունդիս բոլոր անկիւններուն մէջ, ո՛ւր որ Հայերու խումբ մը կայ, ձեր անունը կը փառաբանուի այսօր։ Եթէ ուրիշ ապացոյց ալ չըլլար հազար անգամ գրուած ու խնդէ թերթին՝ հակառակ ամէն բանի՝ դեռ նորէն կատարեալ Ազգ մը կազմելուն, անա այն նոյն Տօնին շուրջ փառաբանելով իրարմէ հեռու ապրող մարդկային էակներու միահաղոյն խանդավառութիւնը պիտի բաւէր զայդ հաստատելու։ Եւ ինչպէս չօրհնենք ձեր անունը, երբ դո՛ւք էք մեզի շնորհեր այս էական բարիքը, երբ մեր ցեղին Ազգ մը դառնալուն, ուրոյն հոգի մը ունենալուն, յատուկ մշակոյթ մը կերտելուն, մարդկային քաղաքակրթութեան մէջ ինքնատիպ ու պատուաւոր տեղ մը գրաւելուն դո՛ւք պատճառ էք եղեր։ Ձեր Տօնը ծննդոցն է մեր տուներուն, ու դուք ծնողներն էք մեր ցեղին մեծ մարդերուն։ Ձեր Տօնը տօնն իսկ է մեր Ազգային Հոգիին։

Ձենէ առաջ, մեր ցեղն ունեցեր է գոյութիւն մը, քաղաքականապէս նոյն իսկ աւելի զօրեղ ու փառաւոր քան ձենէ յետոյ, արտադրեր է զինուորի, հերոսի, աշխարհակալի հոյակապ դէմքեր, տուեր է իր ազգայիններն արդիւնաբերող, հնարիմաց, ստեղծագործ, արուեստագէտ տարրի, արտայայտեր է իր խառնուածքը և իր ձիրքերը արուեստի յիշատակարաններու և բանաւոր յաւապատում քերթութեան մը մէջ։ Բայց տակաւին դեռ իր հոգւոյն, իր ճակատագրին, իր դերին որոշ ու վերջնական գիտակցութիւնը չէր ունեցած՝ մինչև ձեր գալուստը։ Դուք, Գիրը պարգևելով մեր ցեղին, հիմնելով մեր գրաւոր մատենագրութիւնը, և առավ իսկ վճռական ամրացումը և բացորոշ ազգայնացումը տալով Լուսաւորչի և Տրդատի հիմնած գործին, առ յաւէտ ճշդեցիք մեր ցեղին դիրքը մարդկութեան մէջ, սևեռեցիք անոր հոգին իր բուն դերին ու գոյնին մէջ, և անոր ընձեռեցիք անխզելի միջոցը ամէն ձախողուածի, ամէն աղէտի դէմ իր ինքնութիւնը դարէ դար անեղծ պահպանելու։

Նմանապէս, թշուառ է մեր կացութիւնն այսօր՝ ու աշխարհի մէջ, տարապայմանօրէն թշուառ։ Մեր տան մէջ մեզ օտար կ'ուզեն նկատել, ու կ'հալածեն, կ'նեղեն, կ'անզոտեն, կ'արհամարհեն մեզ... ու ձեր հայրական նայուածքը, այսօր, մեր շնորհազուրկ սրտագինութիւնը տեսնելով ցնծալէ յետոյ, երբ նկատէ մեր այս ողբալի վիճակը՝ որ կ'տևէ, ա՛ն, ա՛յնքան երկար ատենէ ի վեր, պիտի ստուերոտի անշուշտ դառնագոյն տրտմութեամբ։ Ու թշուառ է մեր կացութիւնը՝ մեր ներքին թշնամիներուն ալ —մեր մեծ թերութիւններուն— լուծին տակ, որ աւելի ծանր է թերևս ու աւելի աղէտաւոր քան լուծն օտար ոսոխներուն։ Փոքրոգի կռուազանութիւնը, հղճիմ ու յամառ եղբայրատեցութիւնը այնքան խորունկ հիմ են դրած մեր սրտերին մէջ, որ նոյն իսկ ձեր հոյակապ յիշատակը տօնելու այս անզուգական առիթին մէջ, չկրցանք զանոնք վանել մեր ներսիդիէն, ու ձեր տօնը կազմակերպելու ձևին վրայ վիճելու պատրուակով, կ'անհանք Հայեր, ու հայ մտաւորականութեան կարևորագոյն ներկայացուցիչներէն, որ ամբողջ ի վեր գիրքը կ'հալածեն ու կ'նախատեն՝ այնպիսի կատաղութեամբ մը, որ, պահիկ մը, տեսնելով այս անօրինակ խաղքութիւնը, թերևս զզջում զգալ փորձուիք՝ մեզի գիր ու գրականութիւն շնորհած ըլլալնուդ, քանի որ առանք պիտի կրնան եղեր՝ այսպիսի պառնչութեան մը մէջ՝ այնքան ազնիւ կերպով գործածուիլ.... Այո՛, այս բոլորը ցաւալի է. բայց ձեր հոգին թող չվհատի թաղծութեան ու վհատութեան խաւարին մէջ. Թող՝ հակառակ այս ամէնուն՝ հրճուանքը հան անխառն ճառագայթէ։ Ներողամի՛տ եղէք, բարեգո՛ւթ Հայրեր, մեր թերութիւններուն, ինչքան ալ աններելի ըլլան անոնք։ Մեր բազմադարեան տրկութեան հետևանքն են անոնք։ Դժբաղդութիւնը որ մեր վրայ ծանրացած է այնքան երկար ատեններէ ի վեր, եղած է ա՛յնքան դաժան, ա՛յնքան մռայլ, ա՛յնքան անհատ, որ մեզ խենթեցուցած, մեզ ջղագար դարձուցած է, և մենք յաճախ ամէնէն այլանդակ արարքներուն կ'մղուինք, մենք մեզի դէմ կ'մեղանչենք՝ առանց բռնելու գիտնալու։ Թող հրճուանքը թագաւորէ ձեր հոգիին մէջ, որովհետև այդ թերութիւններուն քով՝ մենք նորէն շատ բան պահած ունինք մեր առոյգ ու առողջ նախահայրերուն հոգիէն, ու այն խաթարող, լղրճող, փտեցնող պայմաններուն մէջ՝ դեռ ա՛յդքան առողջութիւն, ա՛յդքան առաքինութիւն, հոգիի ա՛յդքան ուժ, մտքի ա՛յդքան լոյս պահած ըլլալնիս, մեր ցեղին պատիւ բերող, մեր ցեղին հոգւոյն խորապէս ազնիւ ու անեղծանելիօրէն առողջ հիմքն ապացուցանող երևոյթ մըն է։ Մի՛ վհատիք. ու մենէ երես մի՛ դարձնէք։ Կուգան օրերն ուր պայմանները կ'փոխուին, խնդական գարունը կ'յաջորդէ երկարատև ձմեռին, ստրկութեան հետքերը — որ, աւա՜ղ, մեր սրտէն իսկ յարաբերաբար ազատագրուած եղբայրներուն մէջ ալ դեռ՝ տխուր ու յամառող ժառանգականութեամբ մը՝ կ'ապրին կենդանի, —արմատապէս և խաղաղ կ'ջնջուին, ու ձեր ժողովուրդը նորէն կ'կանգնի արևուն տակ՝ մաքրուած, կազդուրուած, վերանորոգուած, անբիծ գեղեցկութիւնով, առողջական վեհութիւնով, արու կորովով իր հոգին նորէն հանդէպ յաւաւարող ու խորհրդաւոր զգեստաւորուած։

Թող ամէն տրտմութիւն հեռանայ ձենէ։ Տօնեցէ՛ք, ինչպէս ալ այսօր՝ Նիւթապէս՝ մեր դիրքը մարդկութեան մէջ խեղճ ըլլայ ու խոնարհ, ո՛րչափ գեղեցիկ ու պատուաւոր է մեր տեղը Քաղաքակրթութեան մէջ։ Եւրոպական մեծ ազգերէն շատերը չունէին իրենց յատուկ գիր, ու հին ազգի մը գիրն են փոխ առած. մինչ ձե՛ր շնորհիւ, անմա՛հ հայրեր, հազար հինգ հարիւր տարիէ ի վեր ունինք մեզի յատուկ այբուբեն, ու այբուբեններու ամէնէն հարուստ և ամէնէն դիւրընթեռնելին, —ինչպէս որ ունինք նաև, մեր ցեղային հոգւոյն ինքնատպութեան շքեղ ապացոյցներ, մեր ազգային եկեղեցին, որուն ազնիւ, պարզ ու քնքուշ ոգին վրայ յաւելումը ստորին իսկ կ'զմայլին, մեր յատուկ լեզուն, որ իր ոսկեդարեան, աշխարհական և արդի երեք ձևերին մէջ գանձերէն մին է մարդկութեան, մեր ուրոյն արուեստը, մեր երաժշտութիւնը՝ ժողովրդական երգերուն մէջ ա՛յնքան գողտրիկ, եկեղեցական օրհներգներուն մէջ ա՛յնքան վեհ, մեր նորմանտուր քանդակագործութիւնը, մեր շնորհալի ճարտարապետութիւնը, որոնց խոկումն արժէքը Եւրոպացի մասնագէտներ կ'սկսին մեծ աւելի ըմբռնել ու գնահատել։ Նոր ժամանակներու ամէնէն կատարեալ լեզուն, ֆրանսերէնը, մէկ դարուն միայն հասաւ իր կատարելութեանը, ու մեր հայերէնը, ձե՛ր շնորհիւ, սքանչելի Հայրեր, գրաւոր մատենագրութեան հիմնուած օրէն իսկ, իր կատարելութեանը հասած մէկ հարուածով, ձեր ոսկի Ե. դարուն մէջ, այնպիսի ատեն մը երբ այսօրուան զօրութեամբ ու քաղաքակրթութեամբ մեծահարուստ ազգերը բարբարոս ազգութեան մը մէջ ընկղմած կ'մնային դեռ, ու հասու այնպիսի կատարելութեան մը, այնպիսի վսեմ գեղեցկութեան մը, որուն մարդկային լեզուներուն մէջէն հազիւ թէ հինգ կամ չորս միայն հասած ըլլան։ Մեր Դրականութիւնը չէ անշուշտ մին ամէնէն հզօրներէն ու հարուստներէն, —և ինչպէս ըլլար՝ մեր ցեղին միշտ վտանգուած, միշտ աղէտներով պաշարուած, միշտ անառոյգ ու անհոգով գոյութեամբ մէջ. բայց ձեր հանճարեղ յաջորդներէն ոմանք ստեղծած են էջեր, որ՝ իրենց տեսակին մէջ՝ գրական գեղեցկութեան բարձրագոյն կատարներուն կ'հասնին, և որ կ'բաւեն ապացուցանելու թէ մեր ցեղը տեղ ունի Գեղեցկութիւն ստեղծելու կարող ամենաքիչ ցեղերուն ազնուական ընտանիքին մէջ։ Տեսէ՛ք, այսօր իսկ, երբ մեր կացութիւնն աւելի ողորմելի է և անփառունակ քան երբեք, մեր նոր գրականութիւնը նորէն ամէնէն ինքնատիպն ու գեղեցիկն է ամբողջ Արևելքի մէջ, մեր լեզուն՝ իր արդի ձևով՝ արդէն իսկ կը թուի հասնիլ կատարելութեան մը, զոր չունին այսօրուան Արևելքին ուրիշ ո և է մէկ լեզուն, և որ հեռու չէ հաւասարելէ մեր պանծալի Ոսկեդարեան հայերէնին ու ֆրանսերէնին կատարելութեանը։ Ու դառնալով նոյն իսկ մեր բարոյական պատկերին, չէ՞ որ կարող ենք հպարտութեամբ հաստատել թէ իր բոլոր թերութիւններովը մէկտեղ՝ ու մեր կասք կասք եղած, անօթի ու արիւնոտ, ծորձուզեալ ու քամահրուած ցեղն է նորէն որ տեւեր բանականութեան մը անխոռ աղէտամուտին մէջ սոսկահար, բերանափակ, գեղեցկաժն տարածուող բռնանդակ Արևելքին մէջ Ազատութեան պահանջող առաջին ազդակին արձակեց, Բռնութեան ծանր ու սև ճարտարապետութիւնը այրալուր փոխելու համար, առաջին ջահը բարձրացուց։

Հրճուեցէ՛ք՝ տեսնելով այս բոլորը, խնկելի՛, երկրպագելի՛ Հայրեր։ Մեր ցեղը, ձեր թողած աւանդը՝ իր մեծ զաւակներուն և անհոգ աղէտներուն մէջէն անվթար պահպանած, ծաղկեցուցած, նորոգած, հոխացուցած, անոր այսօր ցոյց կու տայ ձեզի, և կ'ըսէ՝ «Թողէ՛ Հայրեր, ներեցէ՛ք մեր մեղքերուն, որոնց պատասխանատուն մենք չենք, զէթ միայն մենք չենք. դժբախտին պայմաններու մէջ, մեր հայրերն բոլոր ու մենք ալ կ'ընենք ինչ որ կարելի է՝ որպէսզի ձեր հիմնած գործը կենդանի պահուի, շարունակուի, զարգանայ, ու կ'կարծենք արժանի ըլլալ ձեր քաղցր ու զօրաւոր մէկ ժպիտին։ Անա, այս իսկ բոլէին, ձեր անուան փառաւորմանը համար, աշխարհիս ամէն կողմը, բոլոր Հայ ձեռքերը, է՛ն հարուստէն մինչեւ յետին աղքատը, իրենց ընծան կ'բերեն կ'նետեն ազգային Գանձանակին մէջ, որպէս զի ի յիշատակ ձեր գործին՝ Հայ դպրոցները բազմանան ու զօրանան։ Թերևս, խնամոտ Հայրե՛ր, դուք աւելի նպատակայարմար պիտի գտնէիք և ձեր սրտին աւելի մօտիկ, որ (դպրոցի նշանակութիւնը մեր մէջ սրտէն իսկ խորապէս ըմբռնուած և դպրոցի օգնելը շատոնց ի վեր աւանդութիւն մը դարձած ըլլալով), մեր գերագոյն ուժը, ինչքը, պատիւը եղող, մեր գոյութեան հիմքը կազմող, դպրոցն իսկ սնուցող և զայն բարոյապէս անուցանող, ու դեռ մեր հասարակութեան ստուար մասէն բուռ արժանոյն չըմբռնուած, չգնահատուած, չխրախուսուած, դիւցազնական ճիգերով ինքզինքն ինք իրմով պահպանող մեր Դրականութիւնն ըլլար՝ ինչպէս մեծ ամենք փափաք յայտնեցին՝ այս համազգային մեծ Տօնին առթիւ ազգին նուէրին ու օգնութեան առարկայ։ Բայց հոգ չէ։ Ու դուք ասիկա անշուշտ չպիտի մեղադրէք մեզի։ Դրականութիւն ու Դպրոց իրար լրացնող բաներ են։ Օր կուգայ անշուշտ,—և յուսալի է որ ձեր հազար վեց հարիւրամեակին պէտք չի մնար սպասել ատոր համար,— որ Դրականութիւնն ալ կ'գտնէ Հայ ազգին մէջ այն սէրն ու օժանդակութիւնը որուն իրաւունք ունի։ Այսօր՝ դպրոցներու նոր ծաղկեփունջ մը անա պիտի բարձրանայ դէպ ի ձեր յիշատակը, ու ձեր հոգին չի կրնար բերկրանք չզգալ այդ մտաւոր ու ազգային դրօշմ ունեցող թանկագին նուէրէն զոր Հայութիւնը կ'ձօնէ ձեր անմահ անուանը։

Թո՛ղ Հայրեր, մօտեցէ՛ք մեր յանցանքներուն, — հաւատացէ՛ք որ մենք պիտի գիտնանք դարմանել զանոնք, — նկատեցէ՛ք մեր հիւթութեանը ծոցէն ծլած սա փունջը երգերու, ճանչերու, տաղանդի, աշխատանքի, անձնուիրութեան, թող ձեր մեծ հոգին լեցուի ուրախութեամբ, հպարտութեամբ ու յոյսով լուսաւոր ազգային։ Եւ այս պահուս, երբ մենք ամէնքս, Հայ հողին բոլոր կէտերէն և պանդխտութեան բոլոր անկիւններէն, մեր սիրտը դէպ ի ձեզ կարկառած, մեր երախտագիտութեան խունկը ձեր ոտքը ու կենսատու յիշատակը կ'պաշտենք, թող ձեր լուսաւոր ստուերները պահ մը գան մեր վրայ իջնեն, մեզ արտասուեցնեն, ու օրհնեն մեզ։

ԱՐՇԱԿ ՉՕՊԱՆԵԱՆ

Փարիզ, Հոկտ. 25.

Ի՛ՆՉ Կ'ՊԱՏՄԷ ՀԱՅՈՑ ԱՅԲՈՒԲԵՆԸ

ՃԱՌ ՏԻՐԱՆ ԷՖ. ՉՐԱՔԵԱՆԻ ՍԿԻՒՏԱՐԻ ՀԱՆԴԷՍԻՆ ՄԷՋ

Ա.

Եթէ անհատները սեփական յատկութիւններ, ուրոյն յատկանիշներ ունին, ասոր և դեր մը զոր կոչուած են կատարել, խորագանելիս ազգ ալ, որ ունի իր յատկանիշները, կոչուած է դեր մը կատարել աշխարհի բեմին վրայ։ Ազգերն ալ անհատներ են։

Անհատներն աշխարհի վրայ գոյութեան իրաւունք ունին այն չափով որով որոշ դերի մը ձգտող սեփական հանգամանքներ ունին, և գոյութեան իրաւունք ունին պատմութեան մէջ այն չափով որով իրենց յատուկ դերը կատարած են հաւատարմօրէն։ Այսպէս են և ազգերը։ Աշխարհի վրայ իրենց ուրոյն գոյութիւնը կ'բացատրուի իրենց սեփական դերով, որուն համար ունին իրենց իրենց յատուկ դրոշմը, և պատմութեան մէջ իրենց գոյութիւնը կ'արդարանայ անով որ այդ դերը կատարած են անոնք։ Անհատականութիւնը պայման է ճշմարիտ գոյութեան, և պայման՝ աշխարհի տարեգրոց մէջ արձանագրուելու անեղծանելի գիրերով, և բարձրագոյն անհատականութիւնը՝ ոգեկոչ, ինչպէս Սրբոյն Սահակայ սեւական մագաղաթին վրայ։

Ուրոյն յատկանիշեր և սեփական դեր ունենալը չի վճռեր համարժէքութեան։ Անհատականութիւնը չ'եղծաներ եղբայրութիւնը, վասն զի նմանութիւն չէ։ Գթոյ սիրալէին անոնք որ այդ երկու բառերը շփոթեն։

Անհատականութիւնը մարդկային հոգւոյն բոլոր բարձրագոյն հակումներուն արտայայտման ու զուգամտման, տարածուած տարաբաժին ձեռուն է անհատական սեփականներուն, որոնց առարկան է սա միակ մարմինը։ Որչափ՝ նուաղում ճշմարիտ կենսականութեան. Աւելի անհատութիւն պետք կ'փոխէ մարդկութեան դէմ. ընդհանուրին, տիեզերականին դէմ։ Որչափ մըն է ընդդէմ ճշմարտութեան լոյսին։ Մահուան սկզբունք մըն է այն։

Անհատականութիւնն այսպէս չէ՛։ Անհատականութիւնն էապէս ո՛չ այլ ինչ բայց եթէ մարդկային բարձրագոյն հակումներուն հետ մէկտեղ ունենալն է ուրոյ դերի մը, որոշ ծառայութեան մը որոշ դերի մը համեմատ կազմակերպուած սեփական կարողութիւններ, և ունենալն է ատոր հաստատուն գիտակցութիւնը, ինչպէս Դելփեան տաճարին սկզբունքը կ'հրամայէր. Ծանի՛ր զքեզ։

Անհատականութիւնն ուրեմն ճշմարիտ օգտակարութեան հնարաւորութիւնն է. ներդաշնակութիւն մը, ուստի լիութիւն մըն է կարողութիւններու. կենդանութիւնն իսկ է. աղբիւր է կենաց և աղբիւր բարեաց։ Եւ գերագոյն Տնտեսագիտութիւն մը աշխարհի ապագային համար կատարելի աշխատութիւնը բաշխած է անհատականութեանց։ Յարգանքի արժանի է այն ժողովը կամ ազգը որ անհատականութիւն մը ունի. վասնզի դեր մը, կոչում մը ունի այն։ Արդ ի՞նչ են ազգի մը անհատականութիւնը կազմող սեփական տարրերն ուստի և անոր գոյութեան և պատուոյ իրաւունքի նշանները։ Անհատապէս, համառօտիւ. գլխաւորաբար իր նկարագիրը, իր աւանդութիւնները, իր լեզուն և իր գիրը։ Այս տարրերէն մին արժանի է այսօր մասնաւոր ուշադրութեան։ Գիրն է այդ։ Կրնայ մինչև իսկ բաւել թէ ազգային բան մը կայ անոր գծագրութեան մէջ։

Դիտեցէք գլխաւոր այբուբենները։ Առէք լատին այբուբենը զոր Հռոմէական կայսրութեան ժառանգորդ ազգերը կ'գործածեն։ Ի՛նչ կ'տեսնէք.—Այդ այբուբենին մէջ և մանաւանդ անոր գլխագիր տառերուն՝ յստակութիւն, սիգաւորութիւն, օրէնք, discipline մը կայ։ Նկատեցէք յոյն տառերը, մանաւանդ իրենց բոլորագիր ձևին մէջ, ուր կոր ու ճկուն գիծեր ու չեշտակներ կան միայն.— շրջանք, երևակայութիւն, շնորհ, սեթևեթ, սոփեստութիւն։ —Տեսէք արաբ «ֆուլլ»-ը.— քմայքներով ու կերքերով վարուող ու արշաւող զօրութիւն որ հաստատուն ձև մը չունի. մեծ վայելչութիւն՝ զուրկ յստակութենէ, ուստի և օրէնքէ։ —Նայեցէ՛ք ասոր այբուբէնին. հոն՝ համեմատական այն է, զարդարուած բիւզանդական հանդիսաւոր պճնով։ —Տեսէ՛ք գերման—գոթական այբուբենին մանր ձևերին մէջ՝ սրատաշէն, սայրաւոր, քամեալ, անձնաւոնելի, անխափանելի ոյժը, և խորհուր ու ակքիծապաթ ոգին։

Եւ ուշադրութեան առէք Հայոց այբուբենը, զոր գործածեցին գրաբար լեզուի Հայ մատենագիրք, ընդհանրապէս վարդապետք Հայ Եկեղեցւոյ։ Երկաթագիրներուն մեծամասնութիւնը հաստատապէս կիրարկելի է. անոր խոնարհամտութիւնը, հաւատարիմ հպատակութիւն կարծես գերագոյն Տէրութեանը կամքին։—Բայց նոյն ատեն այդ այբուբենը մեծ, գրեթէ բացարձակ սկզբնատպութեամբ մը անձնական է ո՛և է այլ փոխառութէ, և գրեթէ չկայ հոն տառ մը որ ճշգրիտ համապատասխանէ հնչաբանական ուրիշ լեզուներու ո՛և է տառին։ Մեսրոպի, մեր այբուբենին վրայ կ'խօսիմ։

Բայց ազգի մը անհատականութիւնը կազմող սեփական տարրերուն մէջ եթէ կայ բան մը որ մեծագոյն հաստատութեան ու անուականութեան ծառայելու մասնաւոր յատկութիւնն ալ ունի, գիրն է այն։ Գիրը, իր այլազան խմբումներով մտածութիւնը թանձրացնող, զայն կարծես կերպարանաւորող բանը, գիրն ինքն է որ գրականութեան մը մէջ կ'պահէ և կ'աւանդէ պատմութիւնը, ուստի և կը պահպանէ ու կ'ուսուցանէ ազգ. նկարագրին ու կարողութեանց բարձրագոյն ու անեղծ արժանի արտայայտութիւնները։ Գիրն է որ աւելի անուական բան մ'ըլլալ քան ո՛և է ձեռագիր, կ'ճառէ ազգին այլևայլ տաղանդներուն ու երկերուն վրայ, և անոնց հետևողութիւնը կարելի կ'ընէ։ Գիրն է որ կ'հաստատէ լեզուն, և եղծումէն ու կորուստէն զայն կ'փրկէ։

Ուրեմն գիրը կ'պահպանէ ազգին անհատականութիւնը, ազգին ուրոյն գոյութիւնը, ազգին իբր ազգ կեանքը։ Դիւրաւ թէ մեռնիլ ընդհանրապէս ազգերը կարծես կ'յաճախեն երբ անոնց գիրերը կը կորսուին։ Գիրը միջոց մ'է յաւերժացման։

Աւասիկ ինչո՛ւ շնորհապարտ ենք Ս. Մեսրոպի որ իր ազգին՝ այբուբէն մը և այդ ազգի՛ն այբուբենը տուաւ։ Իմաստուն Մեսրոպ, իր ներշնչեալ տառերով, ամբողջացուց Հայ անհատականութիւնը և անով ազգին գոյութեան իրաւունքն ու անուականութիւնն ապահովեց։

Ո՛չ Արտաշէսեան հարստութեան Հայոց Կարթագէն կոչուած Արտաշատն, ո՛չ Արշակունեաց Վաղարշապատն, ո՛չ իսկ Բագրատունեաց Անին կրցան երկարաձգել Հայութիւնը՝ ջնջման ու կործանումին դէմ. հապա Ս. Մեսրոպի Այբուբենը. Սամոսատի մէջ, ուսումնասիրութեան պահուն ծագած հայկական այբուբէնը մի՛շտ վէմ վրայ կ'գրէր Հայ տառերը, այնինչ զարդապէս կ'աղէր յաւերժութիւն զոր Մասիս Հայաստան իր յանձին վրայ պահելով պիտի փրկուէր կորուստէ։

Արդ, եթէ անհատականութիւնը մի՛ջոցն է որոշ դեր մը կատարելու և եթէ, մանաւանդ մեր մէջ, այբուբենն ազգին անհատականութեան գլխաւոր տարրերէն մըն հանդիսացաւ, ուրեմն այդ այբուբենը պարտէր համեմատ ըլլալ և ծառայել այն դերին որ աշխարհի ազգաց մէջ վերապահուած էր Հայոց։

Մեր ուշադրութիւնը քիչ մը աւելի երկարօրէն ուղղենք Հայ տառերուն. և պահ մը, տարբեր տեսակէտ մը, հանենք շատերենս զանոնք ուսանելէ, ինչպէս պիտի ընէինք 1,500 տարի առաջ։

Նկատենք բաղաձայն հնչիւնները։ Ձայնաւորներով աղքատ կոչած են մեր լեզուն, պարզէին բոլոր մասնաւոր՝ բաղաձայններով հարուստ։ Վասն զի մեր ձայնաւորները աւելի քիչ չեն թուով քան այդ գիրի մեղադրելի մը գիրն լեզուներն, ինչպէս խոսքերէնը. բայց մեր լեզուն կ'վայելէ մասնաւոր առատութիւն մը բաղաձայններու։ Շուրջ միջերկրականեան ազգերուն մէջ չկայ պատմական կարևորութիւն ունեցող ժողովուրդ մը որուն բաղաձայնք այնչափ այլազան ու բազմաթիւ ըլլան որչափ մեր այբուբենին մէջ։

Եւ առիթս անցնելու կ'կանգնիմ մը, ուստի խնդրուած մը չէ. վասն զի չունինք բաղաձայն մը որ ուրիշ Հայ բաղաձայնի մը հետ նոյն հնչիւնն ունենայ։ Արևելեան գաւառաց ուղղութեան յետներուն մէջ դեռ անաղարտ կ'հնչեն Հայաստանեայց բերնի ձայները, որոնց իւրաքանչիւրն իր յատուկ տառն ունի այբուբենին մէջ։ Զոր օրինակ Մեսրոպի հայրենակիցք որոշապէս կ'զատեն ցօ տառին հնչիւնը ծօ տառին հնչիւնէն. ջէ տառին ձայնը ճէ տառին ձայնէն։

Կ'անցնիմ է ամէնուն որ մեր բաղաձայններուն բազմութեան մէջ 15 հնչիւններ կան որոնցմէ առաջին հինգը թաւ հնչիւններ են. և վերջին հինգը նոյն հնչիւններուն նուրբ կամ յաւ եւ կարծր տեսակներն են, և երկրորդ հինգը միջակ տեսակներն են նոյն հնչիւններուն։

Թաւ հնչիւն ունեցող տառերն են.
փ. ք. թ. ց. և չ.
Միջակ հնչիւն ունեցողներն են.
բ. գ. դ. ձ. և ջ.
Կարծր հնչիւն ունեցողներն են.
պ. կ. տ. ծ. և ճ.

—Մենք, դպրոցական պղպաչարքութեամբ թաւերն ու միջակները նոյնացուցած ենք իրարու հետ, ինչպէս թաւ փ-ը՝ միջակ բ-ին հետ, թաւ թ-ն միջակ դ-ին հետ։ Պոլսահայ աշակերտք այդ հնչիւնները չեն գրեր առանց տատամսումի։ Եւ անոնք պոլսահայք ալ յաճախ միջակներուն տեղ կ'դնեն կարծրերը, ինչպէս միջակ գ-ին տեղ կարծր կ-ը, միջակ ջ-ին տեղ կարծր ճ-ն. և կ'ըսեն կէր կէրէլ. յայտնի չէ թէ գրողներուն ծանօթ գործին կ'ակնարկեն թէ բանուորին աշխատութեան։ Եւ միջակ կարծրերուն տեղ կ'դնեն թաւերը. ինչպէս պ-ին տեղ փ-ը, և տօօ, ծօօ, բանալու տեղ կ'ըսեն թօօ, չօօ, փանալ, բաւն պէս որ իրենց փիփեն բրած են ֆիֆեն, կամ թէ-թէ բառը թէ-թէ։— Նմանօրինակ շփոթութիւններ տաւանաբ ալ կ'ընեն։

Սակայն մեր արևելեան գաւառներու, մանաւանդ Տարօնի, Վասպուրականի, Բարձր Հայքի ժողովուրդը հարազատ և անփոփ կերպով կ'զատէ երեք աստիճանները իրարմէ. և բնիկ ուսուցիչ մ'անոնց ալ ՜երբ՜ գիտով կ'ուսուցանէ գրուած իրենց աշակերտներէն, ո՛չ բոլոր դասով, ո՛չ բոլոր ձեւով։

Մեր մէջէն ոմանց զգալի ընելու համար թաւ, միջակ և կարծր հնչիւններուն տարբերութիւնները, պիտի արտասանեմ խումբ խումբ նման բառեր. վասն զի արևելեան Փոքր Հայքէն էին ծնողքս և մեր տան բարեկամները ոմանք։

Փառ. Բառ (նաւեր). Պառ — Քոլ. Գոլ. Կոլ — Թող. Դող. Տող. — Ցոխ. Ձոխ. Ծոխ (բոյս մը). — Չին. Ջին (ճաղտ). Ճին։

Ազգային հնչիւններուն այս պահպանումը Հայաստանի կեդրոնը, արդէն իսկ է անոր որ հոն ժողովուրդը անոր յարաբերութիւն ունեցած չէ օտարներու հետ, մինչ ի Կիլիկիա, և մանաւանդ Պոլսոյ մէջ ու շրջակայքը մերայնոց յարաբերութիւնները եղած են շատ սերտ ու մշտական, այն օտար ազգերուն հետ որ չունին նոյն հնչիւնները։ Եւ ճիշդ այս պատճառաւ է որ, ինչպէս դիտեց կոսա Գաբրիէլ Այվազովսկի, ո՛չ թէ բոլոր Հայք ու հասարակ, այլ արևմտեան Հայերն են որ կարող են օտար լեզուներն արտասանել անոնց տէրերուն պէս հարազատօրէն, մինչ Հայաստանեայց լեզուն տարբերապէս անտանելի է եւրոպական ո՛ր եւ է բարբառ ճիշդ լսելու և ճիշդ արտասանելու, թէև լեզուն ո՛ր և է ազգի շատ աւելի նուրբ ու կիրթ լսելիք ունի Հայ հնչիւններուն համար։ Իմ անուս (եւ անուս) մայրս պատմած էր հոս Պոլսոյ մէջ իր հայրենի արտասանութիւնը, եւ երբ որ մը կ'ըսէինք թէ գոյնի տեղ կ'ըսեն իրենք, «Քեզ չէ, բառ, գէլ, գէլ»։

Որովհետև հինգ միջակները կը մնան Հայաստանի մէջ, և հանէ դուրս ենթարկուեցան կորուստի, կ'համարի թէ այդ բ. գ. դ. ձ. և ջ. տառերուն ծագերն են զուտ հայկական հնչիւններ։ Միւսները կրնան ուրիշ այբուբեններու մէջ գտնուիլ։ Բայց մենք դեռ ուրիշ բաղաձայններ ալ ունինք, և ոչ մէկ այբուբեն միայն ունի Հայոց այբուբենին բոլոր բաղաձայն հնչիւնները՝ 29ը կամ 30ը մէկանց։

—Ի՞նչ է ծագումը այս մեծ և խնամոտ այլազանութեանը հայերէնին մէջ։

Հոս է որ կ'ուզէի գալ, ցոյց տալու համար թէ մեր այբուբենն ի՛նչ կերպով համեմատն էր այն դերին որ վերապահուած էր ազգութեան։

Հոկտ. 14, **ՏԻՐԱՆ ՉՐԱՔԵԱՆ**

ԼՈՒՐԵՐ ՀԱՅ ԳԱՂՈՒԹՆԵՐԷ

ՎԻԵՆՆԱ, Հոկտ. 24

Պոլսոյ մէջ Զաւէնեան առեր ընդունելութիւն կազմակերպող Գ. Մամուէլեան անուն մէկն ընդունուած էր։ Այս ընդունելութեան անօթանօթ եղող Ամալիայի մը Հայաստանեայց պատրաստութեան գիտնալով խնդրած էր ընդունուելու Վիեննայի համալսարանը։ Համալսարանութիւնը կ'ակնածելով որ մի՛ զայս Գոյսէն ընդունուածը Ամալիայ կուանէն ընդունուածն ըլլայ, անմիջապէս Ամալիայի Պոլսոյ Աւստրիական հիւպատոսին հարկ եղածը յանձնել խնդրեց եւ ճշդել իրողութիւնը։ Հիմա Վիեննայի մէջ Զաւէնեան Պոլսեցիներուն ամէն է Գ. Մարգիէվիչ եւ երկրորդը պարոյ կ'ծնաւ. Եթէ հաստատուի թէ Գոյսէն ընդունուածը նոյնանցի ծագում է եւ բնաւ կապ չունի [illegible] հետ, յետայսու խնդրարկուն պիտի ընդունուի Աւստրիական Համալսարանութեան կողմէ. [illegible] ազգային անուանեալ ընդունուած են որ տարրական ընդունելութիւն մը վրայ իսկ գաղափար չունին՝ որ իրենց համար կարևոր ալ է. Այս մասին Գ. Բամեռնիկի վրայ պատասխանատուութիւն կ'ծանրանայ։

⁂ Բանզանիմ.—Գերմն Ծնդրեթոցը հաստատուած ի վեր Գոյսէն ամենազգի անցորդներ եւ բազմար կ'ուղեւորին, որոնց մէջ յաճախ կ'գտնուին Հայեր ալ։ Ասոնք հիւրանոցներէն կ'անցնին ամենամշակ բնակութեանց կ'ենթարկուին եւ յետնելով որ 20 վայրկեան հեռու հեռանալ Հայութիւն մը կայ։ Հոն չեն երթար։ Իմ այս թղթակցութեամբս պիտի խնդրէի անցորդ Հայերէն որ մէկ օր գտնուելով երթան տեսնեն Հայութեան եկեղեցիները, վանքերն ու դպրոցը, բազմաթիւ զանոնք. որպէսզի այս վերջիններն ինքզինքնին մոռցուած առանձին չզգան եւ ինքնազգուշ չզգանին. Տ. Ներսէս Հայր Պոլիս գրանուած մեզ՝ շատեր հնատրբրուած են մեր գրութիւններով եւ բազմաթիւ ծառայութիւնը ըրած որոնց Տ. Հայրը պատասխանելով զոհ թողած է զինք։ Սակայն եւ պիտի փափաքէի որ մեր թողած գործը շարունակուի եւ Աւստրիայ զաւակները յեղափոխ եղած վրայ, որմէ ազգային անհետացման յոյսեր ունենք զանազան նկատառումներով։

⁂ Ամսական Պոլսոյ բազմաշէն կ'գրուի թէ Աւստրիայի մեծամասնութեան Թաղար Ն. Նոխ. մեծնը է. Իրեն կ'առաջարկէն Աւստրիային 2½ ժամ հեռու Պոլսեցի գիւղին շուրջ գաւառը, որոնց վարձակալներն էին Լուսոյ եղբայրները. Հաւատալի չի նկատուիր որ Ազգին ալ բան մը թաղած ըլլայ։

⁂ Զինուորական տարաձայնները 1914 տարուան Հայկական Օրացոյցի եւ Հազարադարեան Թաւան անցումներուն, բաժանմունքներուն եւ ուսուցիչներուն անուններով խնդրած էին։ Պատրաստուելով պիտի հրատարակուի։

⁂ Գրելիս թէ կէս օրերէ յետոյ տասը վարժարան յամախող Հայ աղաչները Հայերէնի, կրօնքի, պատմութեան եւ երգեցողութեան պիտի մասնակցին։ Ասոնց 48 երկսեռ աշակերտներ են։ Գոյսէն կրօնի եւ պատմութեան յատուկ դասագիրքերը առաջնորդած եւ Տ. Տ. Կարապետ ու Ներսէս Հայրերը կ'պատրաստեն զանոնք ծանօթագրութեամբ։

Դր. Ի-Ի-Ի-Ն

ՅՈԲԵԼԵԱՆ ԴՐԱՄԱԳԼՈՒԽԸ

ՓԱՐԻԶ, Հոկտ. 22

Հայ գիրերու գիւտին եւ տպագրութեան Մեծ Յոբելեանին առթիւ կազմուող դրամագլխին կուզամ իմ համեստ բաժինս բերել ներփակ ուղարկելով հարիւր Ֆրանքի չէք մը Օտմ. դրամատան վրայ, զոր հաճեցէք իր նպատակին հասցնել եւ երախտապարտ թողուլ զիս։

Ընդհ. Հայութեան մէջ համազգաւակելի զաւակին գործածութեան համար Ազգ. իշխանութիւնը յառաջած խորհուրդները պիտի յղանան անշուշտ. սակայն միակ իրը՝ որուն մարմինն կարծեմ ամէն Հայ համամիտ պիտի ըլլայ՝ սա է թէ ժամ առաջ ազատուի տեսնենք անվայելուչ Մեծ Հայրապետին գերեզմանը արդի անշուք վիճակէն եւ անոր տեղ կանգնուի փառաւոր մի շիրիմ ի նշան անմահ երախտագիտութեան ցեղի մը, որ շատ բան կ'պարտի իր գրական Լուսաւորչին. Կարծեմ յաւալ թէ դուք եւ մեր կողմէ պիտի ծանիք այժմ տալ այս բազմագործ համեստ բաժինը եւ [illegible] ակնկալութեամբ որ «Բիւզանդիոն» միայն յարմար է։

Դոկտոր Գ. Փափազեան

ՆՇՄ. ԽՄԲ.— Օրերէստ Դրամագլխի Պոլսոյ Մատթեոսեանէն կ'ծխողրենք ընծայող մը մեզի տալով փոխարինել 100 Ֆր.-ի չէքը։